

УДК 681.8(477.61)

**СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТОК ВИРОБНИЦТВА ГАРМОНІКО-БАЯННО-АКОРДЕОННОГО
ІНСТРУМЕНТАРІОВ УКРАЇНИ У ХХ СТОЛІТТІ**

Резнік Олена Сергіївна – доктор філософії, доцент кафедри мистецької освіти,
Житомирський державний університет ім. І. Франка, м. Житомир
<https://orcid.org/0000-0003-1827-1522>
<https://doi.org/10.35619/ucpmk.vi42.554>
reznik_olena@ukr.net

Наукова розвідка за даною темою дозволила автору статті дослідити історичні чинники, задіяні у формуванні основ українського фабричного виробництва у Житомирі, Кремінній, Полтаві та Горлівці; відтворити цілісну картину всього періоду розвитку промислового музичного виробництва гармонік, баянів й акордеонів України в аспекті авторської періодизації цього історично-культурного явища у трьох етапах; розглянути методологічні основи в контексті впровадження технічних заходів щодо удосконалення конструкцій музичних інструментів і нових технологій, які у комплексі сформували музичну промисловість України; висвітлили основні види асортименту гармоніко-баянно-акордеонного інструментарію з огляду на розвиток конструкторсько-технологічної думки українських майстрів; надати основні кількісні показники роботи чотирьох підприємств; визначити результати

діяльності Житомирської, Кременської, Полтавської та Горлівської фабрик музичних інструментів як цілісної і комплексної музичної інфраструктури України.

Ключові слова: фабричне виробництво, впровадження нових технологій, удосконалення конструкції, механізація технологічних процесів, розробка пристроїв технологічного порядку, гармоніко-баянно-акордеонний інструментарій.

Постановка проблеми. В українській музичній культурі гармоніка, баян й акордеон посідають міцні позиції найулюбленішого музичного інструментарію, який протягом ХХ ст. був своєрідним символом масового музикування. Зародившись у фольклорній та аматорській сферах, мистецтво гармоністів поступово набувало професійних ознак, які з часом сформували баянно-акордеонний камерно-академічний напрям. З метою комплексного вивчення українського баянно-акордеонного мистецтва музикознавча наука виокремила й проблему дослідження українського промислового виробництва гармонік, баянів й акордеонів, що викристалізувалась як його складова частина. Незважаючи на періодичне звернення до теми промислового музичного виробництва гармонік, баянів й акордеонів, інтереси науковців зосереджувалися лише на окремих аспектах цієї проблеми і не ставили за мету простежити динаміку розвитку фабричної системи виробництва в рамках певного історичного періоду. Тому є актуальним питання цілісного й системного вивчення українського промислового виробництва гармонік, баянів й акордеонів на Житомирській, Кременській, Полтавській і Горлівській фабриках.

Аналіз останніх досліджень. На сучасному етапі розвитку мистецтвознавчої науки до питання вивчення історії розвитку баянно-акордеонного інструментарію інколи звертається молоде покоління дослідників у своїх кваліфікаційних роботах на здобуття освітнього ступеню магістра. Так, Л. Балюра [1] у кваліфікаційній праці «Баян у камерно-ансамблевій музиці України: історичний аспект», розглядає генезу виробництва гармонік Росії та в Західній Європі, вивчає конструктивні еволюційні зміни, що призвели до трансформації гармоніки у баян, акцентує увагу на діяльності українських майстрів-кустарів. Проте лише побіжно торкається питання зародження фабричного виробництва в Україні у 1930 – 1940 рр., зокрема на Кременщині та Житомирщині.

У кваліфікаційній праці, присвяченій питанню інтерпретації поліфонічних творів на баяні, Я. Щенкевич [9] здійснює інтегративний розгляд появи поліфонічних творів для баяна з еволюційно-конструкторським удосконаленням самого інструмента. Вивчаючи поступові конструктивні зміни баяна, автор лише частково висвітлює внесок українських майстрів у питання вдосконалення конструкції баяна, зокрема використання «ламаной деки» у виготовленні концертної хроматичної гармоніки харківським майстром К. Міщенко та виготовлення житомирськими майстрами концертного багато тембрового готово-виборного баяна «Україна».

Досліджуючи історично-теоретичні аспекти становлення та розвитку акордеонного мистецтва в світовій музичній культурі, Л. Парасківа [4] розглядає питання французького, німецького, італійського, американського, польського, румунського, японського фабричного виробництва акордеонного інструментарію. Проте зовсім не приділяє уваги українському промислому виробництву акордеонів, зокрема на Полтавській фабриці музичних інструментів.

Наукова новизна. Вперше процес розвитку гармоніко-баянно-акордеонного виробництва в Україні в ХХ ст. став предметом спеціального й комплексного дослідження.

Мета статті – дослідити становлення та розвиток української системи промислового виробництва гармоніко-баянно-акордеонного інструментарію в 30-90-ті рр. ХХ ст.

Методологія дослідження. Для досягнення мети застосовано наступні методи: *історична ретроспектива*, що дозволило здійснити реконструкцію процесу становлення й еволюції українського виробництва гармоніко-баянно-акордеонного інструментарію в цілісно-панорамному вигляді та здійснити його періодизацію; *абстрагування* – при виявленні й перевірці об'єктивності фактів та інформації щодо предмету дослідження; *порівняльного аналізу* – який допоміг здійснити зіставлення кількісних показників випуску музичної продукції на всіх чотирьох підприємствах; *синтезу й узагальнення* – в обробці дослідженого матеріалу та формулюванні загальних висновків.

Виклад основного матеріалу. Будь-якому соціокультурному явищу передують етапи, в якому зароджуються передумови його виникнення і становлення. Діяльність кустарних майстерень із ремонту та виготовлення музичних інструментів вважають вихідним пунктом музикознавства як системного дослідження промислового музичного виробництва. Нове соціально-культурне утворення, що замінило кустарів-попередників, успадкувало від них закладені традиції в асортименті, конструкції і технології. Так почалось становлення нової галузі музичного виробництва з виготовлення гармонік і баянів на основі об'єднання приватних артілей майстрів-кустарів у промислові виробництва державної форми власності. В Україні першими розпочали свою діяльність Житомирська і Кременська фабрики музичних інструментів.

Житомирська фабрика музичних інструментів почала своє функціонування на початку 1930-х рр. і спеціалізувалась на виробництві гармонік і баянів. У 1934 р. вона вперше звітувала про виконання свого річного плану: 360 гармонік і 36 баянів [8; 163]. Історія кременіського підприємства починається з 1929 р. [7]. Саме тоді при артілі інвалідів селища Кременна була організована майстерня з ремонту гармонік. Організатором цієї справи став О.Й. Мозжухін, який згуртував біля себе своїх родичів – племінника М.П. Мозжухіна і П.В. Рибалка (брата дружини М.П. Мозжухіна) [5; 54]. У 1933 р. за рішенням Кременської селищної Ради майстерня передана в розпорядження Кременського меблевого комбінату, завдяки чому зміцніла матеріально і вже могла здійснювати не лише ремонт гармонік, а й виготовляти нові інструменти. У 1934 р. за рішенням Ворошиловградського обласного управління місцевої промисловості майстерня була відділена в самостійну фабрику: 55 фахівців забезпечували випуск баянів до 300 штук на рік [7; 55].

Зародженню Полтавської фабрики музичних інструментів передувало функціонування кустарної майстерні, фахівці якої займалися ремонтом та виготовленням духових, язичкових та струнних (народних) музичних інструментів. Але до війни майстерню так і не було реформовано у фабрику [5; 103].

У 1941-1943 рр. житомирське підприємство не функціонувало. Лише в лютому 1944 р. Республіканський трест музичної промисловості Народного Комісаріату Місцевої промисловості УРСР видає розпорядження щодо відновлення цієї фабрики музичних інструментів. На той час найбільш актуальними питаннями стали будівництва нових виробничих площ, формування системи науково-обґрунтованої праці, комплектування підприємства необхідними фахівцями, пошук кращих технологій і удосконалені конструкції для розробки і впровадження власного музичного інструментарію [5; 10]. У 1949 р. Житомирська фабрика музичних інструментів виконала свій виробничий план із такими показниками: 16.460 діатонічних гармонік, 3.304 гармоніки-хромки, 1.847 баянів [5; 12].

У період нацистської окупації країни приміщення Кременської фабрики згоріли і виробництво музичних інструментів було зупинено. У 1945 р. при Кременському райпромкомбінаті знову організовано майстерню з ремонту баянів, яку 27 січня 1947 р. реформовано в самостійну фабрику. У 1947 р. колективом Кременської фабрики виготовлено 258 баянів, 4 дворядні гармоніки й відремонтовано 39 музичних інструментів; у 1948 р. – 402 баяни, а в 1949 р. – 502 баяни [5; 55-56].

Згідно з архівними документами 1 січня 1947 р. організовано Полтавську фабрику баянів на базі музичної ремонтної майстерні Місьпромкомбінату. Першою моделлю, яку почала випускати Полтавська фабрика, був стандартний баян 55x100-II. Свій перший виробничий рік фабрика закінчила з такими показниками: 202 стандартних баяни, 1 концертний баян і 7 зразкових баянів [5; 103-104]. Становлення історії горлівського підприємства має зовсім інші культурно-історичні чинники, які зумовили появу фабричного виробництва лише у 1950-х рр.

Конструкторсько-технологічна думка житомирських майстрів у 1950-х рр. відбувалась шляхом поступової механізації технологічних процесів (організація поточного складання міхів і голосових планок гармонік і баянів), упровадження нових технологій (нітропокриття корпусів гармонік і баянів, обклеювання корпусів баянів художнім целулоїдом, механічне полірування корпусів баянів обклеєних целулоїдом), розробки пристроїв технологічного порядку (розроблено і виготовлено установку для визначення герметичності міха гармонік і баянів, установку для визначення порогів збудження і зриву коливань голосових язичків), конструктивних удосконалених змін (впроваджено пустотілий гриф, нова ліва механіка гармонік 23x12 і 25x25, нова конструкція малогабаритного баяна із штампованою алюмінієвою механікою) [6; 80-81]. Основним музичним асортиментом Житомирської фабрики у 1950-х рр. визначається двоголосна гармоніка «Україна» з діапазоном 23x12 і 23x25, двоголосний баян «Україна 52x100» і концертний баян 58x120 [6; 80].

Розвиток Кременської фабрики музичних інструментів у 1950-х рр. відбувався під егідою удосконалення технології виготовлення баянів (нова технологія гальванообробки – нікелювання й цинкування; покриття нітролаком резонаторів і внутрішніх поверхонь дерев'яних деталей; нова технологія настройки баянів; нова зовнішня обробка корпусів баянів, зокрема циклювання, шліфування і полірування). Із метою вдосконалення технології баянів на кременіському виробництві впроваджені спеціальні пристрої: верстат для настройки, точечно-зварювальний апарат [6; 95-96]. У 1950-х рр. Кременська фабрика спеціалізується на випуску двоголосного баяна «Кременне 55x100-II», а вже з 1954 р. вона здійснює випуск двоголосного баяна з розширеним діапазоном «Кременне 58x120-II» [6; 94].

Період функціонування Полтавської фабрики музичних інструментів у 1950-х рр. позначається спеціалізацією на випуску баянів та розробкою і впровадженням акордеонного виробництва. Розвиток полтавської конструкторсько-технологічної думки в аспекті баянного виробництва позначився впровадженням удосконалених технологій: розділення процесу настроювання на попереднє і остаточне, візуальне настроювання акордів за допомогою осцилографів. Прагнення до удосконалення технології зумовило впровадження верстату для остаточного настроювання акордів і пристрій для визначення порогів

збудження й зриву язичків. Зразки конструкцій, які вироблялися на Полтавській фабриці, теж зазнали змін як зовнішнього (створення обтічної форми баяна), так і внутрішнього (розробка оригінальної конструкції правої і лівої механік баяна, удосконалення конструкції резонаторів) характеру [6; 107]. 1950-ті рр. зумовлені експериментальним пошуком полтавських майстрів щодо виготовлення баянів з різним діапазоном: 55x100-II, 43x80-II, 36x60-II, 61x120-II, 58x100-II, 52x100-II [6; 106]. У середині 1950-х рр. Главком «Укрмузпрому» актуалізує питання впровадження виробництва акордеонів в Україні, зокрема на Полтавській фабриці музичних інструментів. В основу українського інноваційного виробництва було покладено оригінальні конструктивні елементи й технології фірми «Weltmeister» (Німецької Демократичної Республіки) [6; 108]. Першим полтавським різновидом акордеонів стали моделі «Піонер 34x80-III-3» і «Полтава 41x120-III-3» [3].

Формуванню промислового виробництва баянів у м. Горлівка в 1954 р. передували підготовчі дії: рішення Донецького облвиконкому щодо створення Горлівської фабрики; організація навчання майбутніх фахівців на Полтавській фабриці; виділення приміщення для майбутньої Горлівської фабрики; організація кооперованих поставок напівфабрикатів із Полтавської фабрики. Усі вище перелічені заходи стали підґрунтям для відкриття повноцінного музичного виробництва з матеріально-технічною базою і кваліфікованими фахівцями, яке розпочало випуск 70 баянів на місяць. Першою моделлю Горлівської фабрики став баян «Донбас 43x80-II» [6; 69-70].

Кількісний випуск гармоніко-баянно-акордеонного інструментарію на Житомирській, Кременській, Полтавській фабриках музичних інструментів у 1950-х рр. мав наступний вигляд:

Таблиця № 1.

Житомирська фабрика музичних інструментів										
Найменування	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
Гармоніки	*	32136	39858	51716	73553	83157	93726	106506	113599	50000
Баяни	*	3866	4742	7670	10275	11518	13101	15240	17014	30638

(* - відсутність статистичних даних)

[5; 13, 15-19].

Таблиця № 2.

Кременська фабрика музичних інструментів										
Найменування	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
Баян «Кремінне 55x100-II»	740	1104	1688	2508	2465	3558	4084	6181	9688	10250
Баян «Кремінне 58x120-II»	-	-	-	676	2090	3095	4297	3459	2305	3260

[5; 58-61, 63].

Таблиця № 3.

Полтавська фабрика музичних інструментів										
Найменування	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
Баяни	1184	2210	3558	8357	11570	16309	17000	16666	18187	15221
Акордеони	-	-	-	-	-	6	441	724	2593	4884

[5; 104-109, 111-113].

У 1960-х рр. напрям роботи житомирських майстрів зосереджено на вдосконаленні конструкторсько-технологічних складових: механізації (модернізовано конвеєрні лінії для складання правих і лівих кришок акордеонів і баянів, організовано поточний метод на обклеюванні корпусів баянів), технології (впроваджено більш досконалу технологію виготовлення клапанів правої клавіатури й нової технології випуску акордеонів із пластмасовою клавіатурою), пристроїв (спроєктовано й розроблено електронний пристрій для контролю настройки акордеонів і баянів), конструкції (розроблено нову праву механіку баяна 52x100, а також нову конструкцію резонаторів із пластмаси для баяна 52x100), стандартизації й уніфікації (прийнято стандартизацію корпусів баянів з рамками міха і уніфікацію лівої механіки баяна) [6; 83]. Реалізація вищевказаних напрямів роботи дала можливість значно розширити асортимент житомирського музичного інструментарію, а саме: гармоніки – «Весна 25x25-III», «Україна 23x12-II», «Україна 25x25-II», «Марічка 23x12-II», «Марічка 25x25-II», «Троянда 25x25-II»; баяни – 55x120-III, 58x120-II, «Україна 52x100-II», «Полісся 52x100-III-2», 61x120-II, 64x150-II; акордеони – 34x80-III; дитячі гармоніки – 7x2 [6; 81-82].

У 1960-х рр. розвиток кременського виробництва баянів відбувався за такими напрямками: механізація (автоматизовано подачу смужки холодного прокату під час штамповки важелів і штовхачів клавіатури, сконструйовано верстат для вибирання камер резонаторів секунд набором фрез), розвиток технологій (змінено технологію виготовлення міхів баянів, упроваджено технологію настройки всього акорду одним настроювачем) і вдосконалення конструкцій (виготовлення баянів на

замовлення «Кремінне 58x120-III-5» як із латунним, так і алюмінієвим акордом) [6; 100-101]. У плані баянного асортименту на кремінському музичному виробництві з'являються новинки: баяни «Кремінне 58x120-III», «Кремінне 58x120-III-2», «Рассвет 55x100-II», «Юність 52x100-II» [6; 97-99].

1960-ті рр. у діяльності Полтавської фабрики є періодом упровадження організаційно-технічних заходів щодо удосконалення технології (впроваджено електрозварювання та залучено технологію розм'якшення целулоїду у вертикальній ванні) [6; 111] та освоєння нового музичного асортименту (створено сімейство нових акордеонів із різним діапазоном 34x80, 34x100, 37x96, 39x120, 41x120 – «Октава», «Мелодія», «Октава-2», «Веснянка», «Смена», «Луч», «Алмаз», «Прима», «Волна», «Юність», «Огонек», «Ритм», «Атлас») [6; 110].

1960-ті рр. на Горлівській фабриці визначаються початковим періодом розробки й формування власного музичного асортименту. Першою сходинкою в реалізації цього задуму став випуск баянів «Тембр 52x100», «Тенор 55x100» і «Тоніка 58x100» [6; 121-122].

У 1960-х рр. Житомирська, Кремінська, Полтавська і Горлівська фабрики музичних інструментів мали такі показники виробленої продукції:

Таблиця № 4.

Житомирська фабрика музичних інструментів										
Найменування	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Гармоніки	20000	20152	45093	79788	100005	68861	80355	*	82005	83181
Баяни	36862	38935	35003	21674	14707	15272	17227	*	24017	24624
Акордеони	5599	9150	6694	6531	-	-	-	*	-	-

(* - відсутність статистичних даних)

[5; 19, 21-22, 24, 26-29].

Таблиця № 5.

Кремінська фабрика музичних інструментів										
Найменування	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Баян «Кремінне 55x100-II»	10774	11461	14995	15766	16698	17591	18087	*	19218	19812
Баян «Кремінне 58x120-II»	-	-	-	2510	2507	1412	2272	*	3057	2995

(* - відсутність статистичних даних)

[5; 65-72].

Таблиця № 6.

Полтавська фабрика музичних інструментів										
Найменування	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Акордеони	*	23426	20879	8649	7393	6812	10355	13105	14667	*

(* - відсутність статистичних даних)

[5; 113-119].

Таблиця № 7.

Горлівська фабрика музичних інструментів										
Найменування	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Баяни	13082	*	*	*	*	13724	*	*	*	*

(* - відсутність статистичних даних)

[5; 137].

Розвиток технологічної думки житомирців у 1970-х рр. мав таку спрямованість: механізацію (організовано поточний метод складання лівої механіки баяна й готово-виборних баянів), технологізацію (впроваджено технологію виготовлення правої клавіатури баяна «Мрія» з полістиролу), використання пристроїв (виготовлення оснастки для уніфікованої лівої механіки баяна й електронних верстатів і генератора для настройки) [6; 87-88]. У той час житомирське підприємство починає виробництво: готово-виборних баянів («ГВ 64x150/12-II», «Старт 61x120/53-II», «Школьник 48x80/48-II», «БЗГВ 64x120/57-II»), виборного і виборно-готового з двома змінними лівими півкорпусами баянів за конструкцією Г. Т. Стативкіна («Новинка 43x41-I» і «Прима 43x80/41-II»), тембрових готово-виборних баянів («БТГВ 64x120/57-III-5» і «БТГВ 101/61x120/53-III-7»), баянів із готовим акомпанементом («Ера 57x100-II», «Ера-74 57x120-II», «Мрія 61x120-II»), гармоніки «Ромашка 23x25-II», дитячого баяна «Орлятко 43x80-II», електронного баяна тощо [6; 84-87]. Найбільш визначною подією цього періоду в діяльності Житомирської фабрики є створення першого українського багато тембрового готово-виборного баяна професійного

академічно-філармонійного спрямування «Україна 106/64x120/58-IV-15» [2; 52]. Цей інструмент являє собою вищий ступінь у розвитку українського виробництва язичкових музичних інструментів.

Найголовнішою подією початку 1970-х рр. на Кременській фабриці стало спорудження нового головного корпусу фабрики баянів із загальною площею 2503 м², у приміщення якого перейшли всі основні цехи. Уведення в експлуатацію головного корпусу фабрики дало змогу перевести збирання баянів на конвеєрний метод. Конструкторсько-технологічна думка кременських майстрів у 1970-х рр. розвивалась уже за традиційними напрямками: механізація (впроваджено поточну лінію на виготовленні дерев'яних деталей і на складанні голосових планок з резонаторами, конвеєр для монтажу лівої і правої механік баяна), вдосконалення технологій (поліпшено технологію виготовлення резонаторів акомпанементу), застосування пристроїв (впроваджено три електронних пристрої для попередньої настройки голосових акордів) [6; 103]. Покращення умов виробництва сприяло розширенню музичного асортименту Кременської фабрики, яка на той час вже випускала баяни «Кременне 55x100-П», «Кременне 58x120-III-2», «Юність 52x100-П», «Рассвет 55x100-П»; комплект оркестрових гармонік (п'ятеро, прима, альт, тенор, бас і контрабас); баяни на замовлення; дитячі баяни «Кременне 25x18-П», «Кременне 25x24-П»; дитячі акордеони «Кременне 20x18-П», «Кременне 20x24-П». У 1977 р. в якості експерименту кременськими майстрами виготовлено експериментальний зразок п'ятирядного багато тембрового готово-виборного баяна «Кременне 101/61x120/52-III-5» [6; 102].

Розвиток полтавського акордеонного виробництва в 1970-х рр. можна класифікувати за декількома напрямками: акордеони для дітей молодшого шкільного віку («Турист», «Лілея», «Такт»); основний акордеонний інструментарій із трьома різновидами діапазону: діапазон 34x80 (акордеони «Темп 34x80-III-3» і «Мрія 34x80-III-3»), діапазон 37x96 (акордеони «Арія 37x96-III-3» і «Аеліта 37x96-III-5»), діапазон 41x120 (акордеон «Акцент 41x120-III-3»); виготовлення двох дослідних зразків готово-виборних акордеонів; винахід електронного акордеона на інтегральних мікросхемах «Полтава 41x120»; виготовлення кнопкових акордеонів «Орфей 75x120-III-5» і «Орфей-II 87x120-III-5» [6; 112].

У 1970-х рр. горлівське підприємство опановує новий асортимент: баяни «Прометей 58x100-П» і «Уголек 61x120-П», виборно-готовий баян з двома змінними лівими півкорпусами «Октава 46x100/39-П» (за конструкцією Г. Т. Стативкіна) [6; 122].

Динаміка випуску гармонік, баянів й акордеонів на Житомирській, Кременській, Полтавській та Горлівській фабриках музичних інструментів у 1970-х рр. мала такий вигляд:

Таблиця № 8.

Житомирська фабрика музичних інструментів										
Найменування	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Гармоніки	83497	74604	64548	70751	75128	72013	72194	66932	*	*
Баяни	25048	28124	31367	29051	20599	20055	18006	16071	*	*

(* - відсутність статистичних даних)

[5; 31-32, 35-39].

Таблиця № 9.

Кременська фабрика музичних інструментів										
Найменування	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Баяни	23560	24635	25152	27154	22124	15471	15303	11832	11913	11456
Оркестрові гармоніки	30	30	12	2	3504	7826	6561	4661	6307	4280
Дитячі баяни	-	-	-	-	-	4	12895	10160	13345	13959
Дитячі акордеони	-	-	-	-	-	-	2028	10011	10755	12944

(* - відсутність статистичних даних)

[5; 76-77, 80-87].

Таблиця № 10.

Полтавська фабрика музичних інструментів										
Найменування	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Акордеони	*	*	*	*	*	19410	12425	*	*	8091
Електронні акордеони «Полтава»	*	*	*	*	*	44	69	*	*	272
Кнопкові акордеони	*	*	*	*	*	50	547	*	*	3637

«Орфей»										

(* - відсутність статистичних даних)
[5; 123-126].

Таблиця № 11.

Горлівська фабрика музичних інструментів										
Найменування	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Баяни	18360	*	*	*	*	6094	4934	4576	3208	2903

(* - відсутність статистичних даних)
[5; 139].

За період 1980 – 1990-х рр. у житомирське виробництво впроваджено новий музичний асортимент: баяни «Атлант 101/61х120-П», «Космос 101/61х120/54-П», «Явір 64х150-П», «Школьник-4 80/48х80/48-П-3»; гармоніки «Веселка 25х25-III», «Мрія 25х25-III» і «Житомирська 25х25-III»; дослідний зразок оркестрової гармоніки «Бас-баритон»; електробаяни «Естрадін-314» і «Естрадін-230» [6; 88-90].

У 1980-х рр. на кремінському підприємстві поряд із традиційною музичною продукцією з'являються й нововведення в асортименті – баяни «Колос 61х120-П» і «Кремінне 61х120-П»; баяни на замовлення з латунним акордом; дитячі баяни «Кремінне 25х36-П» і «Руслан 31х60-П»; дитячі акордеони «Кремінне 20х36-П» і «Соловейко 10х6» [6; 103-104]. Період функціонування Кремінської фабрики 1990-1994 рр. можна охарактеризувати етапом випуску музичної продукції, яка користувалась найбільшим попитом – це баян «Кремінне 55х100-П», дитячий баян «Руслан 31х60-П», ремені для гармонік і баянів Житомирської і Горлівської фабрик музичних інструментів [5; 92-93].

Останній період у розвитку полтавського музичного інструментарію (1980 – початок 1990-х рр.) характеризується розробкою нових видів інструментів, які можна поділити на три групи: акордеони «Студент» і «Гама», у яких використовуються спеціальні пристрої для змінення тембру і пом'якшення звука; електронні музичні інструменти, у яких полтавські майстри зафіксували єдність власного практичного досвіду – баянного, акордеонного й електронного виробництва (електронний кнопковий акордеон «Ритм»), а також визначили доцільність нового поєднання – гармонікового й електронного виробництва (електронна гармонь «Ворскла»); нові експериментальні зразки акордеонів «Еней» і «Вокал», у яких полтавці визначили власний подальший напрямок виробництва серійних інструментів [6; 115-116].

У 1980-х рр. на Горлівській фабриці відбувається подальше розширення музичного асортименту. Це баяни з готовим набором басово-акордового акомпанементу «Ліра 52х100-П» і «Радуга 58х100-П» [6; 122-123], дитяча гармоніка 13х6 та сімейство баянів за конструкцією Г. Т. Стативкіна (виборні баяни «Малюк 37х36-І» і «Малюк-2», виборно-готові баяни з двома змінними лівими півкорпусами «Октава-2 49х100/48-П» і «Донбас-2 55х100/54-П») [6; 127-128]. На початку 1990-х рр. в експериментальній дільниці Горлівської фабрики розроблено гармоніку «Дончанка 25х25-П» і баян «Горняк 61х120-П» [6; 123-124].

У 1980-х рр. на Житомирській, Кремінській, Полтавській і Горлівській фабриках музичних інструментів помітною стала тенденція зменшення обсягу випуску виробництва:

Таблиця № 12.

Житомирська фабрика музичних інструментів										
Найменування	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Гармоніки	52859	54884	*	*	*	*	*	*	16648	
Баяни	11968	12317	*	*	*	*	*	*	11578	

(* - відсутність статистичних даних)
[5; 41, 43, 47].

Таблиця № 13.

Кремінська фабрика музичних інструментів										
Найменування	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Баяни	13213	14510	13044	11387	7197	*	4764	*	8265	8584
Оркестрові гармоніки	4842	3402	2493	1365	81	*	*	*	*	*
Дитячі баяни	12707	14220	11830	12360	11792	*	*	*	*	*
Дитячі акордеони	12598	13180	11800	11592	11538	*	*	*	*	*

(* - відсутність статистичних даних)
[5; 88-93].

Таблиця № 14.

Полтавська фабрика музичних інструментів										
Найменування	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Акордеони	10671	13140	12920	12257	7840	5697	5058	*	6301	6507
Кнопковий акордеон «Орфей»	4120	4203	*	*	*	*	*	*	*	*

(* - відсутність статистичних даних)
[5; 126-130].

Таблиця №15.

Горлівська фабрика музичних інструментів										
Найменування	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Баяни	2931	3604	3868	3637	3169	2865	*	2540	3395	*

(* - відсутність статистичних даних)
[5; 139-140].

Економічна криза 1990-х рр., роздержавлення, непрозора приватизація призвели до скорочення гармоніко-баянно-акордеонного виробництва і його повного зупинення на всіх чотирьох підприємствах.

Висновки. Формуванню українського промислового музичного виробництва у 1920-1930-х рр. передувала діяльність майстрів-кустарів на Житомирщині, Кременщині і Полтавщині. Українське промислове музичне виробництво у своєму розвитку пройшло декілька етапів: до промисловий період (друга половина 1940-1950 рр.), промисловий період (1960-1970 рр.) та постпромисловий період (1980-1990 рр.). Завершуючи дослідження українського промислового музичного виробництва в ХХ ст., можна констатувати, що протягом тривалого історичного періоду в Україні функціонувала цілісна високотехнологічна інфраструктура, що спеціалізувалася на випуску гармоніко-баянно-акордеонного інструментарію.

Список використаної літератури

1. Балюра Н. В. Баян у камерно-ансамблевій музиці України: історичний аспект: кваліф. робота на здобуття освітнього ступеню магістра: 025 «Музичне мистецтво». Суми, 2020. 60 с.
2. Іванов Є. О. Гармоніки, баяни, акордеони (Духовні та матеріальні аспекти функціонування в музичній культурі України ХІХ-ХХ ст.: навч. посіб. для вищ. закладів мистецтв і освіти. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2002. 70 с.
3. Мирек А. М. Гармоника: прошлое и настоящее. Научно-историческая энциклопедическая книга. Москва : Велес, 1995. 286 с.
4. Парасківа Л. М. Становлення та тенденції розвитку акордеонного мистецтва в світовій музичній культурі: кваліф. робота на здобуття освітнього ступеню магістра: 025 «Музичне мистецтво». Чернівці, 2021. 80 с.
5. Резнік О. С. Історія промислового виробництва гармонік, баянів й акордеонів України : монографія. Кременна, 2014. 338 с.
6. Резнік О. С. Становлення й розвиток виробництва баянно-акордеонного інструментарію в Україні у ХХ столітті (органологічний аспект): дис. ... д-ра філософії: 025 Музичне мистецтво. Старобільськ, 2022. 319 с.
7. Шашевський А. Я., Резнік О. С. Славний шлях кременських майстрів: наук. нарис. Луганськ-Кременна : видавн. ТОВ «Рубіжанська міська друкарня», 2010. 231 с.
8. Травкін В. М. Дарую радість людям / Зб. дружніх посвят. Житомир: Вид-во «Волинь». 2013. 292 с., 360 іл.
9. Щенсевич Я. Ю. Інтерпретація поліфонічних творів на баяні: кваліф. робота на здобуття освітнього ступеню магістра: 025 «Музичне мистецтво». Суми, 2020. 75 с.

References

1. Baliura N. V. Baiyan u kamerno-ansamblevii muzytsi Ukrainy: istorychnyi aspekt: kvalif. robota na zdobuttia osvithnoho stupeni mahistra: 025 «Muzychne mystetstvo». Sumy, 2020. 60 s.
2. Ivanov Ye. O. Harmoniky, baiany, akordeony (Dukhovni ta materialni aspekty funktsionuvannya v muzychnii kulturi Ukrainy KhKh-KhKh st. : navch. posibnyk dlia vyshchyykh zakladiv mystetstv i osvity. Sumy : SumDPU im. A. S. Makarenka, 2002. 70 s.
3. Mirek A. M. Garmonika: proshloe i nastoyashee. Nauchno-istoricheskaya entsiklopedicheskaya kniga. Moskva : Veles, 1995. 286 s.
4. Paraskiva L. M. Stanovlennia ta tendentsii rozvytku akordeonnoho mystetstva v svitovii muzychnii kulturi: kvalif. robota na zdobuttia osvithnoho stupeni mahistra: 025 «Muzychne mystetstvo». Chernivtsi, 2021. 80 s.
5. Riezniuk O. S. Istoryia promyslovoho vyrobnytstva harmonik, baianyv u akordeoniv Ukrainy : monohrafiia. Kreminna, 2014. 338 s.
6. Riezniuk O. S. Stanovlennia u rozvytok vyrobnytstva baianno-akordeonnoho instrumentarii v Ukraini u KhKh stolitti (orhanolohichniy aspekt): dys. ... dokt. filosofii: 025. Starobilsk, 2022. 319 s.

7. Stashevskiy A. Ia., Rieznik O. S. Slavnyi shliakh kreminskykh maistriv: naukovyi narys. Luhansk-Kreminna : vydavn. TOV «Rubizhanska miska drukarnia», 2010. 231 s.
8. Travkin V. M. Daruii radist liudiam / Zbirnyk druzhnykh posviat. Zhytomyr : Vydavnytstvo «Volyn». 2013. 292 s., 360 il.
9. Shchensnevych Ya. Iu. Interpretatsiia polifonichnykh tvoriv na baiani: kvalif. robota na zdobuttia osvithnoho stupeni mahistra: 025 «Muzychne mystetstvo». Sumy, 2020. 75 s.

THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF HARMONIC AND BAYAN-ACCORDION INSTRUMENTS PRODUCTION IN THE XXTH CENTURY OF UKRAINE

Reznik Olena – Doctor of Philosophy,
Associate Professor of the Department of Art Education,
Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr

The article deals with the historical factors in the formation of Ukrainian factory production in Zhytomyr, Kreminnaya, Poltava and Horlivka. A complete picture of the entire period of the industrial musical production development of harmonicas, bayans and accordions in Ukraine in terms of the author's periodization of this historical and cultural phenomenon in three stages are reproduced. The methodological foundations in the context of the implementation of technical measures to improve the designs of musical instruments and new technologies that collectively shaped the music industry of Ukraine are considered. The main types of assortment of harmonica and bayan-accordion instruments in view of the development of the design and technological thinking of Ukrainian masters are highlighted. The main quantitative indicators of the work of all four enterprises are provided. The results of the Zhytomyr, Kreminnaya, Poltava, and Horlivka factories of musical instruments as a whole and complex musical infrastructure of Ukraine are determined.

Key words: factory production, introduction of new technologies, design improvement, mechanization of technological processes, development of technological devices, harmonica and bayan-accordion instruments.

UDC 681.8(477.61)

THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF HARMONIC AND BAYAN-ACCORDION INSTRUMENTS PRODUCTION IN THE XXTH CENTURY OF UKRAINE

Reznik Olena – Doctor of Philosophy,
Associate Professor of the Department of Art Education,
Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr

Scientific novelty. The development process of harmonica and bayan-accordion production in the XX th century of Ukraine became the subject of a special and comprehensive study for the first time.

The purpose of the article is to study the formation and development of the Ukrainian system of industrial production of harmonica and bayan-accordion instruments in the 1930-1990 s of the XX th century.

Research methodology. To achieve the goal, the following research methods were used: a historical retrospective, which made it possible to reconstruct the process of formation and evolution of the Ukrainian production of harmonica and bayan-accordion instruments in a holistic-panoramic way and to carry out its periodization; abstraction is when identifying and checking the objectivity of facts and information regarding the subject of research; comparative analysis helped to compare the quantitative indicators of the production of musical products at all four enterprises; synthesis and generalization were used in processing the researched material and formulating general conclusions.

Conclusions. The formation of Ukrainian industrial music production in the 1920 and 1930 s was preceded by the activities of craftsmen in Zhytomyr Region, Kremin Region and Poltava Region. In its development, Ukrainian industrial music production went through a number of distinctive qualitative stages: the pre-industrial period (the second half of the 1940-1950), the industrial period (1960-1970) and the post-industrial period (1980-1990).

Completing the research of Ukrainian industrial music production in the XX th century, it can be stated with confidence that during a long historical period, an integrated high-tech infrastructure which specialized in the production of harmonica and bayana-accordion instruments operated in Ukraine.

Key words: factory production, introduction of new technologies, design improvement, mechanization of technological processes, development of technological devices, harmonica and bayan-accordion instruments.

Надійшла до редакції 28.11.2022 р.